



SİSTEM YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA GELENEKSEL ANADOLU KONUTUNUN GÜNE UYARLANMASINI ETKİLEYEN ÜST SİSTEMLER VE SİSTEMLER ARASI ETKİLEŞİME İLİŞKİN BİR İRDELEME

A DISCUSSION ON UPPER SYSTEMS EFFECTING THE ADAPTATION OF
TRADITIONAL ANATOLIAN HOUSES' FOR TODAY WITHIN THE CONTEXT OF
SYSTEM APPROACH AND INTERACTIONS BETWEEN SYSTEMS

Z. Sevgen PERKER¹
Nilüfer AKINCITÜRK²

Öz

Toplumumuz için tarihsel, kültürel ve yapısal anlamda değer taşıyan geleneksel Anadolu konutunun çeşitli nedenler ile uzun süreli kullanımda yıprandığı ve giderek yok olduğu bilinmektedir. Oysa geçmişten günümüze kadar ulaşan ve mimari mirasımızı oluşturan geleneksel yapıların korunması ve geleceğe aktarılması gerekmektedir. Korumanın ilk basamağını ise konu ile ilgili mevcut durumun ve sorunların tanımlanması oluşturmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı; önemli kültürel mirasımız olan geleneksel konutların korunarak güne uyarlanmaları ve geleceğe aktarılmaları konusunda etkili olan sosyokültürel, ekonomik, yasal – kurumsal yapının sistem yaklaşımı aracılığı ile irdelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Konut, Anadolu konutu, mimari, kültürel miras.

Abstract

It is clear that traditional Anatolian houses which have importance for our society in historical, cultural and structural means, are worn and vanished through a long-time usage for different reasons. Traditional houses which are our architectural heritage and bridge from past to present, must have been preserved and transferred to the future. First step of preservation is definition of state of play and the problems which are related to this issue. In this context, the aim of this study is to discuss the socio-cultural, economic, legal and institutional structures, which are effective on traditional houses' adaptation and preservation for today and their transfer to tomorrow, by using system approach.

Key Words: House, Anatolian houses, architectural, cultural heritage.

¹ Arş.Gör.Dr., Mimar,

²² Prof. Dr., Mimar, Uludağ Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

1. Giriş

Kültürel mirasın önemli bir bölümü yerel, ulusal ve evrensel anlamda önem taşıyan ve korunarak geleceğe aktarılması gereken geleneksel konutlardan oluşmaktadır. Tarihsel, kültürel ve yapısal anlamda değer taşıyan geleneksel konutların başta bakım, onarım eksikliği gibi çeşitli nedenler ile uzun süreli kullanımda yıprandığı ve giderek yok olduğu bilinmektedir. Oysa günümüze kadar ulaşan ve mimari miras oluşturan geleneksel yapıların en iyi şekilde korunması, güne uyarlanması ve geleceğe aktarılması gerekmekte, korumanın ilk basamağını ise yıpranmayı meydana getiren nedenleri tanımak ve ortaya koymak oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze geleneksel konutlar ile ilgili olarak yapılan pek çok araştırma sözü edilen konutların tek yapı ölçeğinde sosyokültürel, ekonomik, işlevsel ve fiziksel olarak nitelendirilebilecek çok çeşitli nedenlerle bozulmaya uğradığını göstermektedir. Diğer yandan ülkemizde bulunan geleneksel konutların topluca bozulma / korunma süreçleri, içinde bulunduğumuz sosyal, kültürel, ekonomik, yasal ve kurumsal yapıdan büyük ölçüde etkilenmektedir. Şekil 1 ve 2'de özgün geleneksel Anadolu konutlarından örnekler, Şekil 3 ve 4'te ise yok olma riski altındaki geleneksel Anadolu konutlarından örnekler görülmektedir.



Şekil 1. Geleneksel Anadolu Konutu



Şekil 2. Geleneksel Anadolu Konutu



Şekil 3. Yok Olma Riski Altındaki Geleneksel Anadolu Konutu



Şekil 4. Yok Olma Riski Altındaki Geleneksel Anadolu Konutu

Bu çalışmanın amacı; önemli kültürel mirasımız olan geleneksel konutların korunarak güne uyarlanmaları ve geleceğe aktarılmaları konusunda etkili olan sosyo – kültürel, ekonomik, yasal – kurumsal yapının irdelenmesinin sağlanmasıdır. Bu çalışmanın bilim alanına getirdiği yenilik ise geleneksel konutun korunarak güne uyarlanmasının, günümüzde pek çok araştırmada bilimsel bir model aracı olan sistem yaklaşımı bağlamında ele alınarak irdelenmesidir. Gerek sistem yaklaşımının doğasının, gerekse konunun çok boyutlu yapısının böylesi bir irdelemeye olanak tanıdığına, çalışma kapsamında konu ile ilgili pek çok ilişkinin bütüncül bir bakış açısıyla irdelenmesinin geleneksel konutun korunarak güne uyarlanması yönünde gösterilen çabalara katkıda bulunulacağına inanılmaktadır.

2. Sistem Yaklaşımı ve Geleneksel Konutun Güne Uyarlanma Sistemi

Bilimsel açıdan sistem, mantıklı bir bütünlüğü ve tutarlılığı olan fikir – prensipler topluluğu, karşılıklı ilişki ve etkileşim içerisinde bulunan parçalardan oluşan bir bütün ya da belirli kurallara göre işleyen bir mekanizma olarak tanımlanabilmektedir. Bir sistemin iki temel özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki sistemin bir amacının olması, ikincisi ise sistemin birbirleri ile etkileşimde bulunan parçalardan oluşmasıdır [1].

Sistemler; içinde buldukları çevre ile ilişkide bulunan sistemler (açık sistem) ve içinde buldukları çevre ile ilişkide bulunmayan sistemler (kapalı sistem) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır [2]. Kapalı sistemler, çevrelerinden etkilenmeyen, diğer bir deyişle girdi

almayan sistemlerdir. Açık sistemler ise sürekli olarak çevrelerinden girdi almakta ve dinamik bir denge içinde faaliyette bulunmakta, çevrelerinde oluşan değişimlere göre iç bünyelerinde de değişiklikler yaparak dengelerini korumaktadırlar. Bu bağlamda açık sistemlerde sürekli olarak girdi – değişme – çıktı ilişkisi söz konusu olmaktadır [3, 4, 5]. Şekil 5’de bir açık sistemin genel işleyiş modeli görülmektedir.



Şekil 5. Açık Sistem İşleyiş Modeli

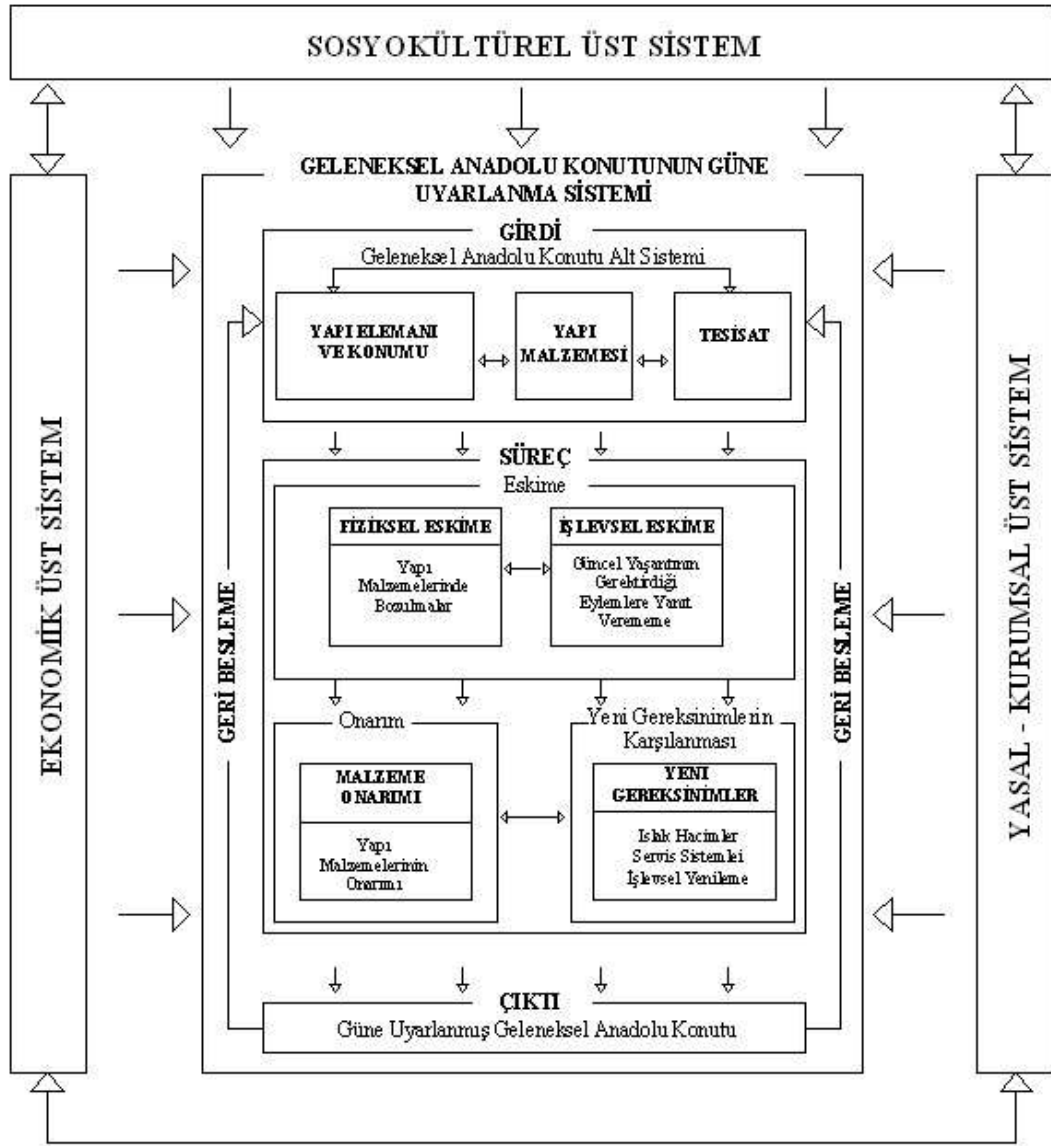
Sistem Yaklaşımı ise, Von Bertalanffy'nin 1920'lerde ortaya koyduğu "Genel Sistem Teorisi"nden kaynaklanmaktadır. Genel Sistem Teorisi, bütün bilim alanları için ortak analitik model kurma amacını taşıyan bir yaklaşımdır. Sistem yaklaşımının amacı; dünyadaki genel ilişkileri açıklamak için sistematik ve kuramsal bir çerçeve geliştirmektir. Sistem yaklaşımına göre, kendisi de bir sistemler hiyerarşisi olarak görülebilecek olan dünyamızdaki tüm oluşumların bir bütün olarak ele alınmasını, aralarındaki ilişkilerin açıklanmasını ve söz konusu oluşumları ayrı ayrı açıklamak üzere çalışmalar yürüten tüm bilim alanlarının anlamlı bir ilişkiler zinciri ile bir araya getirilmesini sağlayacak genel bir kuram oluşturmak olanaklıdır. Bu bağlamda sistem yaklaşımının nihai amacı; tüm bilim alanlarında ortak olan unsur ve süreçlerin kullanılması ile evrensel bir bilim oluşturmaktır [5, 6].

“Bütünsel Yaklaşım İlkesi”, “Disiplinler Arası Yaklaşım İlkesi” ve “Bilimsel Yaklaşım İlkesi” olmak üzere üç temel ilkeye dayanmakta olan sistem yaklaşımı günümüzde biyolojiden matematiğe, kamu yönetiminden psikolojiye, pek çok alanda bir analiz yöntemi olarak benimsenmektedir [3].

Bu çalışma kapsamında geleneksel Anadolu konutunun güne uyarlanması bir sistem olarak ele alınmaktadır. Söz konusu sistemin girdisi “Geleneksel Anadolu Konut Sistemi” olup, alt sistemlerinin oluşturulmasında hareket noktasını konutun fiziksel ve işlevsel anlamda eskimesi oluşturmaktadır. Fiziksel eskime süreci geleneksel konutun özgün yapı eleman ve malzemelerinde çeşitli etkenler nedeniyle meydana gelen bozulmaları kapsamakta iken işlevsel eskime süreci konutun güncel gereksinimlere yanıt veremediğinin ifadesidir. Bu

bağlamda geleneksel Anadolu konutunun güne uyarlanma sisteminin alt sistemlerini; bozulma – onarım alt sistemi (süreci) ile yeni gereksinimler alt sisteminin (süreci) oluşturduğu söylenebilmektedir. “Geleneksel Anadolu Konutunun Güne Uyarlanma Sistemi” nin çıktısı ise güne uyarlanmış geleneksel konut olmaktadır [7].

Sistem yaklaşımı, her sistemin kendisini etkileyen üst sistemlerin varlığını kabul etmektedir. Geleneksel Anadolu konutunun korunarak günümüze uyarlanması ve geleceğe aktarılmasında konutun içinde bulunduğu toplumun sosyal, kültürel, ekonomik dinamikleri, yasal ve kurumsal yapısı da önemli ölçüde etkili olmaktadır. Bu bakımdan “Geleneksel Anadolu Konutunun Güne Uyarlanma Sistemi” nin de birtakım üst sistemlerden etkilendiği söylenebilmektedir. Çalışma kapsamında “Geleneksel Anadolu Konutunun Güne Uyarlanma Sistemi” nin üst sistemleri; sosyokültürel, ekonomik ve yasal – kurumsal olmak üzere üç başlık altında ele alınmaktadır. “Geleneksel Anadolu Konutunun Güne Uyarlanma Sistemi” sözü edilen üst sistemlerden ve üst sistemlerin kendi aralarındaki ilişkilerden büyük ölçüde etkilenmektedir. Şekil 6’da “Geleneksel Anadolu Konutunun Güne Uyarlanma Sistemi” görülmektedir [7].



Şekil 6. Geleneksel Anadolu Konutunun Güne Uyarlanma Sistemi [7].

3. Geleneksel Anadolu Konutunun Güne Uyarlanmasında Etkili Olan Üst Sistemler

Sistem yaklaşımı bağlamında “Geleneksel Anadolu Konutunun Güne Uyarlanma Sistemi” ni etkileyen üst sistemler; “Sosyokültürel Üst Sistem”, “Ekonomik Üst Sistem” ve “Yasal – Kurumsal Üst Sistem” olmak üzere üç başlık altında ele alınarak incelenmektedir.

3.1. Sosyokültürel Üst Sistem

Çağlar boyunca toplum ile fiziksel yapı arasında güçlü bir ilişki olagelmıştır. Toplum değiştikçe fiziksel yapıyı değiştirmekte, değişen fiziksel yapı ise yeniden dönerek toplumu değiştirmektedir. Geleneksel konut; üretildiği dönemde içinde bulunduğu toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısının, teknoloji düzeyinin, yaşam biçimi ve felsefesinin, estetik

kaygılarının, doğa – yapı ve yapı – insan ilişkilerinin bir sonucu olarak oluşmuştur. Bu nedenle korunması gerekmektedir. Geleneksel konut ve geleneksel konutlardan oluşan kent dokuları, insan ölçeğindeki mekânsal ve kentsel yapıları ile toplumun sosyal bağlarını güçlendirmekte, insanın çevresi ile olan sosyal bağının sürmesini sağlamaktadır. Söz konusu özellikleri nedeniyle geleneksel konut ve dokuların korunması gerekmektedir. Toplumda görülen sosyal ve ekonomik değişim yeni eylemler oluşturmakta, oluşan yeni eylemler yeni işlevlerin doğmasına neden olmakta, buna bağlı olarak yapı gereksinimi artmaktadır. Bu oluşumların sonucunda geleneksel konutta bilinçsiz müdahale ve ekler görülmekte kimi kez de yeni işlevlere yanıt vermeyen konut bakımsız bırakılmakta – terk edilmektedir. Terk edilen konutlar kira konutları olarak kullanılmaya başlanmakta, kullanıcı yapısı değişmektedir. Çeşitli nedenler ile el değiştiren geleneksel konutların yeni kullanıcıları ile özgün kullanıcıları arasında sosyokültürel ve ekonomik özellikler bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Özgün kullanıcı ile geleneksel konut arasında duygusal bir bağ söz konusu olduğundan, kullanıcısı değişen konutta aidiyet duygusu geri planda kalmaktadır. Sosyal yapıdaki değişim aynı zamanda; konutun mekânsal kullanımının, konut içi donatı elemanlarının ve üretim araçlarının da değişmesi anlamına gelmektedir [7, 8, 9, 10].

Geleneksel konut, geleneksel geniş ailenin yaşam alanı olarak üretilmiştir. Günümüzde aile yapısı değişmiş, geleneksel geniş aileden çekirdek aileye dönüşmüştür. Çoğunlukla geleneksel konutun ilk sahibinin vefatının ardından mirasçılar arasında çeşitli nedenler ile anlaşmazlık çıkmakta, sonuçta yapı ya terk edilmekte ya da kira konutu olarak kullanımı gündeme gelmektedir. Terk edilmiş konut tamamen ücretsiz bir kullanım ile ikinci kullanıcılar tarafından kullanılmakta, kira konutunun ise genellikle bakımsızlık nedeni ile değeri düşmektedir. Her iki durumda da konutu kullanacak olan ikinci kullanıcılar; sanayileşen kente yeni göçmüş, konuta ve çevresine yabancı olan, daha önce orada yaşamadığından geleneksel konut ve çevresi ile ilgili anıları oluşmamış ve uzun süre de orada yaşamayacak olan çoğunlukla da alt gelir grubuna mensup kullanıcılarıdır. Konuta ve çevreye yabancı olma, bir diğer deyişle aidiyet duygusunun zayıflığı ile sahiplenmeme, uzun süreli yaşanmayacağı için konuta ve çevresine önem vermeme, alt gelir grubuna mensup olma, bir diğer deyişle karşılanması gereken öncelikli gereksinimlerinin konutun bakımı olmaması sonucunda ikinci kullanıcıların da konutun yıpranma sürecini hızlandırdıkları görülmektedir [7].

Sanayileşme, hızlı kentleşme ve nüfus artışına bağlı olarak gerçekleşen düzensiz ve plansız yapılaşma geleneksel konut ve geleneksel konutlardan oluşan tarihi çevreler üzerinde

de bir baskı oluşturmaktadır. Hızlı kentsel gelişme, özellikle getirdiği ekonomik değerler nedeniyle geleneksel konut dokularının korunmaları üzerinde baskı yapar niteliktedir. Kentlerde sanayileşme ve kentleşme olgularının neden olduğu demografik hareketler (nüfus artışı) ilk etkilerini tarihi kent parçalarında göstermeye başlamıştır. Sanayileşme ile bağlantılı olarak, sıklıkla sanayileşmenin getirdiği yeni iş olanakları nedeniyle kentlere yönelik göçlerin arttığı görülmektedir [7, 8, 9].

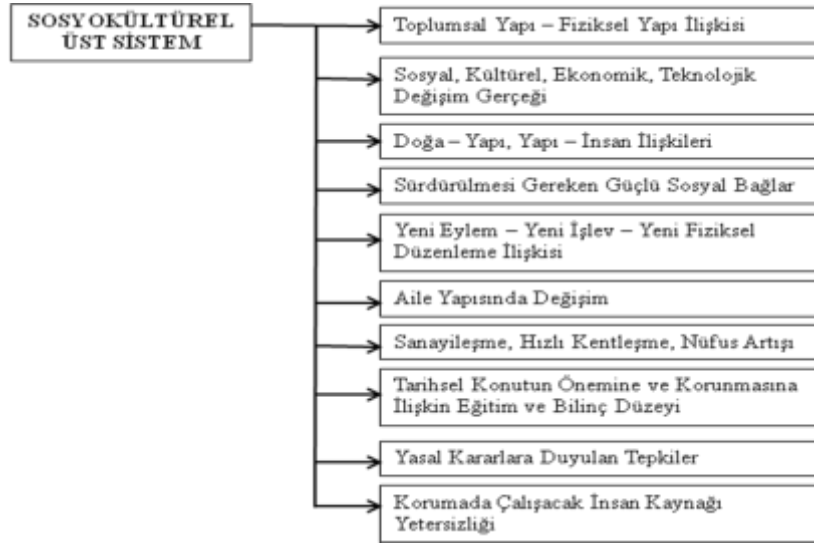
Aile büyüklüğü, kiracı / ev sahibi olma durumu, iş yaşamına katılma, siyasi katılım, eğitim düzeyi gibi olgular kullanıcıların sosyal yapılarını, tarihsel - kültürel doku ve mekânların önemini anlama, geleneksel dokular ve mekânların kullanım şekline uyum gösterme ya da uyum sağlamayı isteme, kentsel dokunun ve mekânın yerel özelliklerinin korunması gerektiğini kabul etme, çevrenin anlamsal özelliklerini kavrama, bilme ve korunmasını sağlama durumları ise kullanıcıların kültürel yapılarını tanımlamaktadır. Kullanıcıların kültürel yapı özellikleri, geleneksel konuta, söz konusu konutlardan oluşan kentsel dokuya ve ilgili yaşam şartlarına uyum sağlama durumlarını etkilemektedir [11].

Toplumun önemli bir bölümünün geleneksel konutun kültürel ve sosyal değerlerimizi yansıtan bir araç olarak görmediği, söz konusu konutu geleceğe doğru aktarılması gereken bir miras olarak algılamadığı bilinmektedir. Eğitim düzeyi, tarihi çevrenin ve onu oluşturan geleneksel konutların korunup yaşatılması için oluşturulacak sosyal organizasyonlara kullanıcıların katılım ve katkı sunma durumunu etkilemektedir. Geleneksel konut kullanıcılarının kültür varlığı, koruma, onarım, kamu yararı konularındaki duyarlılıkları yeterli değildir. Ayrıca korumacılığın nesnel olarak sağlayacağı toplumsal yararın tüm boyutları ile kullanıcılara aktarılmamasından kaynaklanan bir bilinç eksikliği söz konusudur.

Konut kullanıcıları, konutlarında çağdaş konfor koşullarının sağlanmasını ve koruma kapsamında gerçekleştirilecek uygulamaların hızla sonuçlandırılmasını istemektedir. Korumaya halk katılımı sağlanamaması nedeniyle kullanıcılar kendi isteklerinin göz önüne alınmadığı, değerlendirilmediği uygulamaları benimsememekte ve söz konusu uygulamalara bu nedenle sahip çıkmamaktadırlar. Benzer nedenler ile pek çok geleneksel konut kullanıcısı geleneksel konutun korunması konusunda alınmış ve alınmakta olan yasal kararlara tepki duymaktadır [7, 8, 11, 12, 13].

Korumada çalışacak insan kaynağının yeterli olmadığı, koruma alanında çalışan uzmanların önemli bir bölümünün malzeme koruma konusunda eğitim almadıkları

bilinmektedir [12, 14]. Geleneksel Anadolu konutunun güne uyarlanma sistemini etkileyen sosyokültürel üst sistem Şekil 7’de özetlenmektedir.



Şekil 7. Geleneksel Anadolu Konutunun Güne Uyarlanmasını Etkileyen Sosyokültürel Üst Sistem

3.2. Ekonomik Üst Sistem

Geleneksel konut stoku korunması gereken ekonomik bir kaynak oluşturmakta, tarihsel ve kültürel değer olarak korunmasının yanı sıra ekonomik bir değer olarak da korunması gerekmektedir. Ülkemizin ekonomik kalkınma modeli ile ekonomik kalkınmadaki öncelikleri geleneksel konutların korunması konusundaki finansal yapıyı, kaynak tahsisini etkileyen ve belirleyen önemli unsurlardır [9].

Mülk sahipliği, gelir seviyesi ve yapının olası işletme giderlerini karşılayabilme durumu gibi olgular kullanıcıların ekonomik yapılarını tanımlamaktadır. Geleneksel konut kullanıcıları genellikle alt gelir grubuna mensupturlar ve kendilerine sahip oldukları geleneksel konutu korumaları için gereken finansman konusunda yeterli destek sağlanamamaktadır. Kullanıcılar ekonomik nedenler ile geleneksel konutlarına yatırım yapma konusunda istekli olmayıp, özellikle tescilli yapıların işletme giderlerini karşılayamamaktadırlar [11]. Turizm amaçlı geleneksel yapı koruma için ekonomik teşvikler (kredi desteği gibi) olduğu bilinmektedir. Turizmi geliştirme yönündeki politikalar kapsamında geleneksel konutların turizme yönelik işlevler ile kullanımlarının teşvik edilmesinin olumlu yanı, elde edilen turizm gelirinin korumanın sürdürülebilirliğinde önemli bir finansal kaynak oluşturmasıdır.

Ülkemizde merkezi yönetim, yerel yönetim ve özel sektör doğal ve tarihi / kültürel değerlerin korunması ve geliştirilmesi için finansman sağlamaktadır. Halktan toplanan emlak vergisinin bir bölümü, valilerin denetimi altında koruma projelerine yönelik olarak kullanılmakta, katkı payı, toplu konut kredileri, yapılanma hakkı aktarımı gibi uygulamalar korumada finansman sorununun azaltılması açısından önem taşımakta, ancak yeterli olmamaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarının, belediyelerin, il özel idarelerinin ve mahalli idari birliklerin tescilli taşınmaz kültür varlıklarını, koruma bölge kurullarının belirlediği işlev ile kullanılmak koşulu ile kamulaştırma yetkisi bulunmakta, ancak kamulaştırma uygulamasında finansman sorunu yaşanmaktadır [7, 12]. Geleneksel Anadolu konutunun güne uyarlanma sistemini etkileyen ekonomik üst sistem Şekil 8’de özetlenmektedir.



Şekil 8. Geleneksel Anadolu Konutunun Güne Uyarlanmasını Etkileyen Ekonomik Üst Sistem [7]

3.3. Yasal – Kurumsal Üst Sistem

Geleneksel yapıların günümüz gereksinimlerini karşılamak konusunda var olan önemli potansiyeli yeteri kadar değerlendirmeden yeni yapılaşmaya ağırlık veren politikalar izlenmektedir. Söz konusu durumun geleneksel konutların korunmasını güçleştirdiği görülmektedir. Tekil uygulamalar açısından ele alındığında ise ülkemiz koruma uygulamalarında “Eski Eser Birim Fiyat Tarifleri” adı altındaki şartnamenin esas alındığı görülmektedir. Söz konusu şartname yenilemeye ağırlık vermektedir [12, 14].

Bazı tarihi konut alanları için yürürlükte henüz koruma planı olmadığı bilinmektedir. Bazı koruma planları ise çeşitli eksiklikler barındırmaktadır. Koruma planlarının uygulanması aşamasında da çeşitli sorunlar ile karşılaşmaktadır [8]. Ülkemizde “Koruma Amaçlı İmar Planları” ile “İmar Planları” farklı süreçlerde, ayrı olarak yapılmaktadır. Sit alanlarında yapı

yapma ve koruma ilkelerini tanımlamak amacıyla yapılan Koruma amaçlı imar planları; uygulamada diğer planlamalar için koruma boyutunun göz ardı edilebileceği ya da diğer planlamalardan ayrı ele alınabileceği gibi yanlış sonuçlara varılabilecek çelişkili bir duruma neden olmaktadır. Kentin bütününe kapsayan imar planları ile koruma amaçlı imar planlarının aynı eş zamanlı olarak hazırlanmaması nedeniyle sorunlar ile karşılaşmakta söz konusu ayrı planların uyumlarının sağlanmasına çalışılırken süreç uzamaktadır [7, 12].

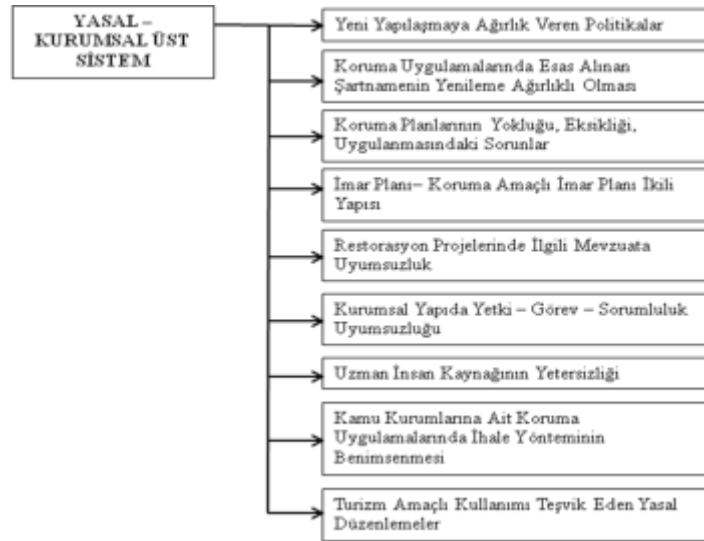
Restorasyon uygulaması öncesinde çizilmesi gereken projelerin yasal düzenlemelere istenen proje çizme kriterlerine uygun olmadığı, çoğu projede ölçüler, mevcut malzeme tanımları, ebatlar, bozulmalar, kotlar ve yapılması planlanan müdahaleler ile ilgili bilgilerin eksik bırakıldığı bilinmektedir. Söz konusu bilgilerin projede olmaması ya da yetersiz olması maliyet hesabının da gerçekçi yapılmasını önlemektedir [15].

Koruma konusunda alınan kararların ve yapılan uygulamaların genellikle merkezi yönetim birimleri tarafından, bazen yerel yönetimlerin onayı ile bazen ise yerel yönetimlerin bilgisi dışında gerçekleştirildiği görülmektedir. Yerel yönetimler örgütlenme yapıları ve finansman kaynakları açısından merkezi yönetime bağlı bulunmaktadır. Bu nedenle yerel yönetimlerin kendi kendilerini yönetme yetkileri tam anlamıyla uygulanmamaktadır. Yasalar yerel yönetimlere aktarılan yetki ve kaynakların yerinde ve etkin kullanımı konusunda yeterli bir denetim mekanizması belirtmemektedir. Yerel yönetimlerin uygulama aşamasında çeşitli sorunlar ile karşılaştıkları bilinmektedir. Yasa ve yönetmeliklere aykırı olarak gerçekleştirilen uygulamalar karşısında yerel yönetimlerin alacağı önlemler ve uygulayacağı yaptırımlar yeterince pratik değildir. Yerel yönetimlerin koruma alanındaki etkinliklerinin artırılmasına yönelik olarak yerel yönetimlerin kendi bünyelerinde oluşturulacak KUDEB'lerin (Koruma, Uygulama ve Denetim Müdürlüğü) kurulmasına karar verilmiş ve ilgili düzenleme yapılmıştır. Kentsel korumaya ilişkin karar alma yetkisine sahip olan kurumsal yapı özerk koruma kurullarıdır. Ancak koruma kurulları tarafından alınan kararların uygulanması ve denetlenmesi kimi zaman merkezi yönetimin kendisine, kimi zaman merkezin taşra örgütlerine kimi zaman ise yerel yönetimlere bırakılmaktadır. Bu durum yetki –görev – sorumluluk açısından kurumlar arasında uyumsuzluğa neden olmakta, bu nedenle de hizmette etkililik ve bütünlük sağlanamamaktadır [7, 12, 13].

Yerel yönetimlerin özel uzmanlık alanı gerektiren, koruma imar planları uygulamaları için yeterli nitelik ve nicelikte elemanları bulunmamaktadır. Uzman eleman yetersizliği nedeniyle plan kararlarının uygulanmasında hatalar oluşabilmekte, uygulamada hata olmaması için koruma kurullarına sıklıkla görüş sorulması gerekmektedir. Söz konusu durum

uygulamada gecikmelere neden olmaktadır. Ülkemizde çok sayıda koruma kurulu, taşınmaz kültür mirası ile doğal varlıkları korumak amacıyla çeşitli kararlar almaktadır. Söz konusu kurullarda gündem konusu olan mirasın niteliğine uygun olarak çeşitli uzmanlık alanlarından temsilcilerin hazır bulunması ve kararlarda etkin olmaları gerekmektedir. Ancak kurul sayısının artması tüm kurullarda sözü edilen çeşitli uzmanların bulunmasını zorlaştırmaktadır [12].

Kamu kurumlarına ait konut yapılarının restorasyonlarında genellikle ihale yöntemi benimsenmektedir. İhale yoluyla restorasyon üstlenen şirketlerin çoğu kez restorasyon projesi yapacak ya da uygulamaların koruma kriterlerine uygunluğunu denetleyecek elemanları bulunmamaktadır. Kamu kurumlarına ait restorasyon uygulamalarında proje aşaması ve uygulama aşaması ayrı ayrı ihale edilmektedir. Yasal düzenlemelerin aksine olsa da uygulamada proje müellifinin devre dışında kaldığı görülmektedir. İhale ile elde edilen projelerin denetlenmesi için kamu kurumlarında yeterli uzman bulunmamaktadır [7, 8, 15]. Geleneksel Anadolu konutunun güne uyarlanma sistemini etkileyen yasal – kurumsal üst sistem Şekil 9’da özetlenmektedir.



Şekil 9. Geleneksel Anadolu Konutunun Güne Uyarlanmasını Etkileyen Yasal – Kurumsal Üst Sistem [7]

4. Üst Sistemler Arası İlişkiler ve Geleneksel Anadolu Konutuna Etkisi

Geleneksel Anadolu konutunun güne uyarlanmasında etkili olan sosyokültürel üst sistem, ekonomik üst sistem ve yasal – kurumsal üst sistemin kendi aralarında çeşitli ilişkileri bulunmaktadır. Sayılan üst sistemler tek tek geleneksel Anadolu konutunun güne uyarlanma sistemini etkiledikleri gibi aralarındaki ilişkiler nedeniyle de etkili olmaktadır.

Ülkenin ekonomik kalkınma modelinin sanayileşmeye ağırlık vermesi nedeniyle kentlere göçler artmaktadır. Özellikle 1950 sonrası (sanayileşme sonrası) kırdan kente göç eden birey ve ailelerin yaşamın görece daha ekonomik olduğu tarihi konut alanlarını tercih ettikleri görülmektedir. Nüfusun hızla artması, kentleşme, kırdan kente göç, kentlerin plansız büyümesi, arsa spekülasyonu gibi olgular kentin korunması gerekli dokusu üzerinde baskı oluşturan önemli etkenlerdendir. Özellikle kentsel alanlarda bulunan geleneksel konutlar, kentin hızlı büyümesi, yoğunluk artışı ve yeni yapılaşmalardan etkilenmekte, tüm çabalara ve yasal sınırlamalara karşın zarar görmektedir.

Sanayileşmenin bir diğer etkisi ise sanayi alanlarının fiziksel yapılanması ve kent içindeki konumları ile ilgilidir. Sanayi bölgelerine yakın olan geleneksel konut alanlarında sanayi atıkları vb. nedeniyle fiziksel yıpranma hızlanmaktadır. (İnsan sağlığının olumsuz etkilenmesine neden olmasının yanı sıra sanayiden çıkan duman, gaz vb. yapı malzemeleri üzerinde de olumsuz etki oluşturmaktadır) [7].

Geleneksel konut kullanıcılarının değişen sosyal - teknolojik yaşama ayak uydurma ve konutta çağdaş konfor koşullarına ulaşma istekleri, tarihsel çevre bilincinin yokluğu - eksikliği, konuya verilen önemin azlığı, yasal kararlara duyulan tepkiler yapılar da bilinçsiz müdahale ve eklerin oluşmasına neden olmaktadır. Diğer yandan geleneksel konutlar özgün kullanıcılarının özelliklerini (kültürel, sosyal, ekonomik vb.) yansıtmakta, özgün kullanıcı ile geleneksel konut arasında bulunan duygusal bağ korumayı kolaylaştırmaktadır. Çeşitli nedenler ile geleneksel konutların el değiştirmesi, farklı özelliklere sahip kullanıcıların söz konusu konutları kendi özelliklerine uymaması nedeniyle değiştirmeleri anlamına gelmektedir. Bu da geleneksel konutların özgün fiziksel özelliklerine zarar vermektedir. Ayrıca kullanıcının korumanın nasıl gerçekleştirilebileceğine ilişkin bilgisinin yeterli olmayışı da konutun özgün fiziksel özelliklerine zarar verebilmektedir [10, 15].

Aile yapısında meydana gelen değişim konutların kullanım biçiminin değişmesine neden olmuştur. Bir kısım geleneksel konutun yatay ve düşey bölüntüler ile birkaç ailenin kullanımına yönelik değiştirildiği görülmektedir. Değişen sosyal yapı konut içinde özelleşmiş mekân kullanımını da beraberinde getirmiş, geleneksel konutun çok işlevli odası yerini oturma odası, yemek odası, yatak odası, çocuk odası, mutfak vb. farklı işlevli mekânlara bırakmaya başlamıştır.

Koruma planlarının yokluğu, eksikliği ve uygulanmalarındaki sorunların yanı sıra yenileme uygulamalarının hızla gerçekleştirilmesi isteği ve kamu kurumlarına ait yapıların

restorasyonlarında genellikle ihale yönteminin benimsenmesi araştırma ve belgelemeye dayanmayan uzman uygulamalarına neden olmakta, yanlış restorasyonlar ile karşılaşmaktadır [8].

Kurumsal yapıda koruma çalışmalarında görev alacak insan kaynaklarının yetersiz olduğu bilinmektedir. Uygulamalar sırasında yerel yönetimlerde yeterli nicelik ve nitelikte uzman bulunmaması nedeniyle koruma kurullarına sıklıkla görüş sorulması uygulama sürecini uzatmakta, uzayan uygulama süreci nedeniyle ise kaçak yapılaşma artmaktadır [12]. Ayrıca koruma alanında çalışan mimar vb. uzmanların önemli bir bölümünün malzeme koruma konusunda eğitim almamış olmaları nedeniyle geleneksel konutlara sağlıklı koruma müdahalelerinin yapılması güçleşmektedir [14].

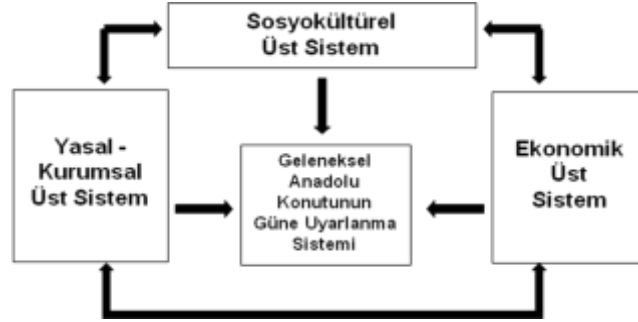
Proje bazında restorasyon izni alındığı halde uygulamada rekonstrüksiyon yapıldığı görülmektedir [15]. Esasen restorasyon uygulamaları ile ilgili sorunların başında malzeme sorunları gelmektedir. Onarımlarda kullanılan malzemelerin kimi kez yapının özelliklerine, genel görünüşüne, rengine, bünyesine aykırı olduğu, kullanılan bazı yeni malzemelerin eski malzeme özellikleri ile bağdaşmadığı ve bu nedenle yapıda bozulmaların arttığı görülmektedir. Uygulamalarda özgün malzemenin özelliklerine uygun malzeme temininde sorunlar yaşanmaktadır. Yasal – kurumsal yapıda yenileme ağırlıklı müdahale yaklaşımı; konservasyon uzmanlarının yetişmesini, konservasyon laboratuvarlarının yaygınlaştırılmasını ve sözü edilen konulara yönelik olarak gerçekleştirilecek eğitimlerin programlanmasını önlemektedir [16]. Özellikle ülkemiz koruma çalışmalarında esas alınan şartnamede (Eski Eser Birim Fiyat Tarifleri Şartnamesi) yer alan müdahale biçimleri yapının özgün malzemelerinin korunmasından çok yenilenmelerine yönelik olup koruma ilkeleri ile çelişki içermektedir. Söz konusu şartnamede yer alan müdahale biçimlerinin malzeme yenileme esasına dayalı olması özgün malzeme korumayı güçleştirmektedir. Uygulamalarda; onarımda kullanılacak olan malzemelerin seçiminin özgün malzemelerin bünyesel özelliklerine uygun olmayan şekilde yapılması, uygulamayı yapacak kişinin görsel beğenisi ile seçilmesi, yalnızca yüzeysel bozulmaya uğramış yapı malzemelerinin yenileri ile değiştirilmesi gibi yanlış örnekler ile karşılaşmaktadır. Ayrıca ülkemizde korunması gerekli geleneksel konutlara genellikle; özgün malzeme yapısı, bozulma süreçleri, koruma – onarım alternatifleri irdelenmeden müdahale edilmektedir. Malzeme ölçeğinde bozulma kaynaklarının doğru tespit edilemediği, uygulamada malzeme onarımından çok, gerekmediği halde yenilemenin tercih edildiği görülmektedir. Geleneksel konutların, diğer tarihi yapılar gibi korumanın bilimsel ilkelerini temel alan bir yaklaşımla korunması esastır. Özgün malzemenin en az müdahale ile

korunmasının gerekliliği uluslar arası sözleşme ve tüzüklerde tanımlanan koruma ilkeleri arasında birinci sırada yer almaktadır. Bu bağlamda korumaya yönelik olarak gerçekleştirilecek müdahalelerin yapıların özgün malzemelerine zarar vermemeleri, aksine özgün malzemenin korunmasını esas almaları gerekmektedir. Oysa ülkemizde koruma amacıyla gerçekleştirilen müdahalelerin önemli bir bölümü malzeme korumaya yönelik bir bilimsel çalışmaya gerek duyulmaksızın yürütülmektedir. Koruma adına yapılan müdahalelerin geri dönüşebilir ve gerektiğinde yapıya zarar vermeden sökülebilir nitelikte yapılmadığı da bilinmektedir. Uygulamayı yapacak olan teknik ekibin önemi büyüktür. Karşılaşılan en büyük sorunlardan biri, ara teknik eleman, kalifiye işçi ve ustanın olmayışıdır. Buna bağlı olarak, yapılan uygulamalar genellikle hatalı ve özensiz olmaktadır [15]. Uygulamada malzemeyi kullanacak olan ustanın da önemi büyüktür. Ustanın kullanacak olduğu malzemeyi tanıması, özelliklerini ve özelliklerine bağlı kullanım sınırlılıkları ile potansiyellerini, etki karşısında vereceği tepkileri bilmesi son derece önemlidir. Günümüzde geleneksel Anadolu konutlarına müdahale etmesi söz konusu olan ustaların sözü edilen özelliklere çoğunlukla sahip olmadıkları görülmektedir. Bu anlamda geleneksel konuta müdahale edebilecek yeterli nitelikte ara eleman yetiştirilmesi önem taşımaktadır. Günümüzde Avrupa Birliği'nin teşvikleri ile konu ile ilgili olarak programlar yürütülmeye başlandığı bilinmektedir [7].

Kurumlar arası yetki – görev- sorumluluk uyumsuzluğu geleneksel konutların korunmasını güçleştirmekte ve korumaya ayrılan kısıtlı kaynakların israfına neden olabilmektedir [13].

Turizmi geliştirme yönündeki politikalar kapsamında geleneksel konutların işlevleri dışındaki kullanımları teşvik edilmektedir [12]. Restorasyonu yapılacak olan geleneksel konutun konut olarak korunmaması halinde kendisine verilecek işlev büyük önem taşımaktadır. İşlev seçiminde yapılan yanlışlar yapının kaldırabileceğinden daha fazla yük yüklenmesine ve özgün özelliklerinin yok olmasına neden olabilmektedir [15]. Turizmi geliştirme yönündeki politikalar kapsamında geleneksel konutların işlevleri dışındaki kullanımlarının teşvik edilmesinin olumsuz yanı, turizme yönelik kullanım amacıyla belirlenen işlevlerin yapıların kaldırabileceklerinden fazla fiziksel yük ile yüklenmesine neden olması ve bu nedenle korumanın güçleşmesidir. Geleneksel konutların, turizm getirisi nedeniyle korunmaları söz konusu konutlara turizm amaçlı işlevler verilmesi konusunu gündeme getirmektedir. İşlevlerin yapıya fazla yük getirmesi söz konusu olduğunda ise yapının yıpranma süreci hızlanmaktadır. Ancak konu diğer yönden ele alındığında turizmden

gelir elde edilmesi kullanıcılar için ekonomik açıdan önem taşıdığı görülmekte, konutunu turizm işletmesi olarak çalıştıran kullanıcıların geleneksel konutların korunması konusuna sıcak baktıkları izlenmektedir [7]. Sosyokültürel, ekonomik ve yasal – kurumsal üst sistemler arasındaki ilişkilerin geleneksel Anadolu konutunun güne uyarlanma sistemi üzerindeki etkisi Şekil 10'da görülmektedir.



Şekil 10. Geleneksel Anadolu Konutunun Güne Uyarlanma Sistemini Etkileyen Üst Sistemler ve Aralarındaki İlişkiler [7]

5. Sonuç ve Öneriler

Çalışma kapsamında geliştirilen kavramsal analiz modelinin öncelikle; geleneksel Anadolu konutunun güne uyarlanması konusunun ve söz konusu konutun güne uyarlanmasında etkili olan unsurların bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirilmesini sağladığına inanılmaktadır. Diğer yandan çalışma kapsamında geliştirilen kavramsal analiz modelinin geleneksel Anadolu konutunun korunarak güne uyarlanmasında ve geliştirilerek geleceğe aktarılmasında etkili olan üst yapıyı ayrıntılarıyla ortaya koyduğu düşünülmektedir. Model aracı olarak sistem yaklaşımının benimsenmesi ile geleneksel Anadolu konutunun güne uyarlanması konusunda yaşanan sorunların ayrıntılı biçimde ortaya konmasının doğru çözüm önerilerine ulaşmayı hedefleyen tüm çalışmalara katkısı olacağına inanılmaktadır. Ayrıca bu çalışma kapsamında da yukarıda ele alınan sorunlara ilişkin bazı önerilere yer verilmektedir. Öneriler; sosyokültürel yapının geliştirilmesine yönelik öneriler, ekonomik yapının geliştirilmesine yönelik öneriler, yasal – kurumsal yapının geliştirilmesine yönelik öneriler olmak üzere üç bölüm halinde ele alınabilmektedir.

Sosyokültürel yapının geliştirilmesine yönelik öneriler:

- Sanayileşme, hızlı kentleşme ve nüfus artışına bağlı olarak gerçekleşen düzensiz ve plansız yapılaşma önlenmeli, söz konusu olumsuzlukların geleneksel Anadolu konutu üzerindeki baskısı yok edilmelidir.
- Toplumun, geleneksel konutun kültürel ve sosyal değerlerimizi yansıtan bir araç olduğunu algılaması sağlanmalı, geleneksel konut kullanıcıları ile birlikte toplum genelinin kültür varlığı, koruma, onarım, kamu yararı gibi konulardaki duyarlılıkları arttırılmalı, koruma uygulamalarında halk katılımı sağlanmalıdır.
- Kullanıcıların konutlarını terk etmemeleri ve korumaya katkıda bulunabilmeleri için geleneksel konutların güncel kullanım için gereken konfor koşullarına hızla kavuşturulması sağlanmalıdır.
- Korumada çalışacak insan kaynağı nitelik ve nicelik açısından yeterli duruma getirilmelidir.

Ekonomik yapının geliştirilmesine yönelik öneriler:

- Geleneksel konut stokunun ekonomik bir kaynak olarak görülmesi sağlanmalıdır.
- Ülkenin ekonomik kalkınma modeli ile ekonomik kalkınmadaki önceliklerinin geleneksel konutların korunması konusundaki finansal yapıyı destekleyici özellikleri arttırılmalı, kullanıcılara sahip oldukları geleneksel konutu korumaları için gereken finansman konusunda yeterli destek sağlanmalıdır.
- Kamulaştırma uygulamalarında yaşanan finansal sorunlar çözümlenmelidir.

Yasal - kurumsal yapının geliştirilmesine yönelik öneriler:

- Geleneksel yapıların günümüz gereksinimlerini karşılamak konusunda var olan önemli potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik düzenlemeler arttırılmalıdır.
- Koruma uygulamalarında yenilemeye ağırlık veren düzenlemeler azaltılmalı, basit onarım ile proje gerektiren restorasyon arasında müdahale aralıkları arttırılmalı, söz konusu düzenlemeyi yönlendirecek ve denetleyecek kurumsal yapı oluşturulmalıdır.
- Koruma planlarındaki eksiklikler giderilmeli, koruma planı olmayan tarihi konut alanları için yasal – kurumsal düzenleme hızla uygulamaya konmalıdır.
- Koruma Amaçlı İmar Planları ile İmar Planları'nın eş zamanlı üretilmesi ve değiştirilmesi için kurumsal yapı geliştirilmelidir.

- Yerel yönetimlere aktarılan yetki ve kaynakların yerinde ve etkin kullanımı konusunda yeterli bir denetim mekanizması geliştirilmelidir.
- Yasa ve yönetmeliklere aykırı olarak gerçekleştirilen uygulamalar karşısında yerel yönetimlerin alacağı önlemler ve uygulayacağı yaptırımlar pratik hale getirilmelidir.
- Yerel yönetimlerde özel uzmanlık alanı gerektiren, koruma imar planları uygulamaları için yeterli nitelik ve nicelikte eleman bulunması sağlanmalıdır.
- Yetki –görev – sorumluluk açısından kurumlar arasında uyumsuzluklar yok edilmelidir.
- Kamu kurumlarına ait yapı restorasyonlarında ihale yönteminin getirdiği sorunlar için çözüm üretilmelidir [7].

Geleneksel Anadolu konutunun korunması ve güne uyarlanması tek bir kişi ya da kurumun sorumluluk alanında değildir. Konunun çok boyutlu yapısı çok ortaklı bir çözüm planı gerektirmektedir. Geçmiş değerlerini koruyamayan bir toplumun gelecek için yeni değerler üretmesi olanaklı görünmemektedir. Bu bakımdan geleneksel Anadolu konutunun korunmasını sağlayacak araştırmalar yaygınlaştırılmalı, konu ile ilgili çözüm önerileri zenginleştirilmeli ve hızla hayata geçirilmelidir.

6. Kaynakça

Churchman, C.W. (1968). *The Systems Approach*. Dell Publishing Co., New York.

Sariaslan, H. (2009). Sistem Analizinin Temelleri.

(http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/39/1/5_halil_sariaslan.pdf) (Erişim Tarihi 12 Mayıs 2009)

Bertalanffy, L.V. (1950). An Outline of General System Theory. *The British Journal for the Philosophy of Science*. Vol. 1. pp. 134 – 165.

Mattessich, R. (1978). Instrumental Reasoning & Sytems Methodology. *An Epistemology Of The Applied & Social Sciences*, D. Reidel Publishing Co., Netherlands.

Dinçer, Ö. (2009). Sistem Yaklaşımı (<http://www.enfal.de/sosyalbilimler/s/032.htm>) (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2009)

Johnson, R.A., Roger, W.C., Newell, J. (1972). *Operations Management: A Systems Concept*. Houghton Mifflin Co. Boston.

Perker, Z.S. (2010). *Geleneksel Anadolu Konutunun Güne Uyarlanmasında Yapısal Bir Model*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Bursa.

Arabacıoğlu, F.P., Aydemir, I. (2007). Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı. *Megaron YTÜ Mimarlık Fakültesi E – Dergisi*. Cilt 2. Sayı 4. s. 204 - 212.

- Mazı, F. (2009). Tarihi Çevrenin Korunmasında Sosyo –Ekonomik Faktörlerin Etkisi. *Mevzuat Dergisi*. Yıl 11. Sayı 138. <http://www.mevzuatdergisi.com/2009/06a/01.htm> (Erişim Tarihi 01 Eylül 2009).
- Dalkılıç, N. (2008). Geleneksel Konutlarda Kullanıcı – Mekân İlişkisi: Midyat Örneği. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik – Mimarlık Fakültesi Dergisi*. Cilt 13. Sayı 1. s. 17 – 33.
- Uğur, H., Giritlioğlu, C. (2006). Geleneksel Şehirsel Dokular ve Kullanıcı Özellikleri. *İTÜ Dergisi / A – Mimarlık, Planlama, Tasarım*. Cilt 5. Sayı 1. s.29-34.
- Ömeroğlu, C. (2006). Antakya Kentinin Özgünlüğü ve Günümüz Koruma Sorunlarının Antakya Kentsel Sit Alanında İrdelenmesi. Yüksek Lisans Tezi (yayınlanmamış), Gazi Üniversitesi, Ankara. 197 s.
- Meşhur, M.Ç. (1999). Tarihi Çevrelerin Korunması Sürecinde Yeni Yaklaşımlar, Amasya Kenti, Yalıboyu Evleri Örneği. Yüksek Lisans Tezi (yayınlanmamış), Selçuk Üniversitesi, Konya. 134 s.
- İpekoğlu, B., Böke, H. (2002). Türkiye’de Tarihi Yapılarda Malzeme Koruma Sorunları. 1. *Ulusal Yapı Malzemesi Kongresi ve Sergisi Bildirileri*. Cilt 2. S. 606 – 617.
- Gültekin, E. Ülkemizdeki Taşınmaz Kültür Varlıklarının Restorasyonuna İlişkin Sorunlar. <http://esergultekin.blogspot.com/> (Erişim Tarihi 01 Eylül 2009).
- Ersen, A. (2007). Malzeme ve Mimari Miras. Yuvarlak Masa Toplantısı. Yıldız Sarayı Dış Karakol Binası, İstanbul. s. 16 - 51.